

Güniz Alkaç

Bursa Uludağ University, gunizalkac@hotmail.com, Bursa-Turkey

DOI	http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.1.D0224
ORCID ID	0000-0002-5027-2608
CORRESPONDING AUTHOR	Güniz Alkaç

TÜRK MAKAM MÜZİĞİ SÖZLÜ ESERLERİNDE SÖZÜN MÜZİĞE OLAN ETKİSİ

ÖZ

Bu araştırma; repertuvarının çoğunluğu sözlü müziklerden oluşan Türk makam müziğinde şiirin, eserin bütününe mâna bakımından etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada öncelikle sözlü müziği meydana getiren elemanlar (form, makam, usûl, şiir) belirlenerek açıklanmıştır. Bu elemanlardan biri olan "şiir" üzerinde durularak, şiirin müziğe olan etkisi incelenmiştir. Öncelikle arûz şiirinin usûle yerleşiminden kaynaklanan kelimelerin bölünmeleri örneklerle açıklanmıştır. Bununla beraber kelimelerin konuşma sırasında aldığı vurguların kullanıldığı bazı eserler incelenmiş, bu incelemeler doğrultusunda kelimelerin anlamlarını vurgulamak için kullanılan besteleme teknikleri tespit edilmiştir. Geçmişte bestelenen sözlü eserlerde makamının eser üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber zaman içinde besteleme tekniklerinde değişimler gerçekleşmiş, bestecilerin şiirin mânasına da önem vererek eserlerindeki melodi, makam ve ritim unsurlarını oluşturdukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Makam Müziği, Sözlü Türk Müziği, Şiir, Makam, Bestecilik

THE EFFECT OF LYRICS ON MUSIC IN TURKISH MAQAM MUSIC VERBAL WORKS

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the effect of poem on the whole of the work in terms of meaning in Turkish maqam music the majority of the repertoire of which consists of verbal music. In the study, the components constituting the verbal music (form, maqam, usul, and poem) were first determined and explained. It was focused on "poem", which is one of these components, and the effect of poem on music was examined. At first, the divisions of the words resulting from the placement of prosody poem in usul were explained with examples. Furthermore, the works in which the emphasizes of the words during speech are used were reviewed, and in accordance with these reviews, the composing techniques used to emphasize the meaning of words were determined. It is seen that maqam had a significant effect on the work in verbal works composed in the past. However, there have been changes in composing techniques in time, and it has been determined that composers also emphasized the meaning of the poem and formed the melody, maqam and rhythm components in their works.

Keywords: Turkish Maqam Music, Verbal Turkish Music, Poem, Maqam, Composition

How to Cite:

Alkaç, G., (2019). Türk Makam Müziği Sözlü Eserlerinde Sözün Müziğe Olan Etkisi, **Fine Arts (NWSAFA)**, 14(1):28-38, DOI: 10.12739/NWSA.2019.14.1.D0224.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Türk makam müziği, onuncu yüzyıldan itibaren; Türk toplumunun geçmişten günümüze değişen sosyo-kültürel yapısının zaman içinde şekillenmesi sonucunda ortaya çıkan makamsal müzikleri ifade etmektedir. Tanrıkorur'un (2005:34) ifade ettiği gibi Türk Mûsikîsi'nin tarih içindeki seyri ve gelişmesi, çeşitli Türk devletlerinin birbiri ardınca kurulan merkezlerindeki kültür hayatı ile yakından ilgilidir." Dokuzuncu yüzyıl sonu ve onuncu yüzyılın ilk yarısında yaşamış Türk bilgini Türkistan'lı Farâbi'den (MS 870-950) itibaren süregelen zaman içinde Türk makam müziği gelişimini ve değişimini sürdürmeye devam etmektedir. Behar (2015:17) konuyu "Günümüzde geleneksel Osmanlı/Türk Mûsikîsi diye adlandırdığımız ve on altıncı yüzyıl sonlarından itibaren oluşan bu gelenek büyük bir kopukluk yaşamaksızın yirminci yüzyıla kadar ayakta kaldı." şeklinde ifade etmiştir. Behar'ın da belirttiği gibi Türk makam müziği, on altıncı asrın sonlarından itibaren kendine has bir üslûba sahip olmuş ve diğer Osmanlı-Türk sanatlarında (tezhîb, hat, ebrû, minyatür...) olduğu gibi yirminci yüzyıla kadar en parlak devrini yaşamıştır. Türk makam müziğinin gerek şehir, gerekse kırsal bölgelerde olmak üzere repertuvarının çoğunluğu sözlü bestelerden oluşmuştur. Dolayısıyla insan sesinin kusursuz bir enstrüman olduğu kabul edilegelen bir müzik türü olduğu söylenebilir.

Tanrıkorur (2005:16) konuyu "Sözü edilen insan sesine ağırlık verme özelliği, Osmanlı Mûsikîsini sazdan ziyade bir söz (yani şiir) mûsikîsi yönünde geliştirmiştir." şeklinde ifade etmiştir. Yirminci yüzyıl ses sanatkârlarından Münir Nurettin Selçuk (aktaran Behar, 2003:79) konuyla ilgili düşüncelerini: "Pek küçük yaşta mûsikî öğrenmeye başladığım sıralarda hocalarımdan işitip her zaman hatırladığım mühim sözlerden bir tanesi: Türk Mûsikîsi hanende musikisidir." sözleriyle aktarmaktadır. Konuyla ilgili diğer bir açıklamayı da Ayangil (Aktaran: Hamâmi, 2003:82) "Türk makam mûsikîsinin genel vasfının bir şiir, güfte ağırlıklı müzik olduğu kabul edilegelmiştir." sözleriyle belirtmektedir. Türk makam müziğinde söz unsuru, eserin türünü ifade ederken önem arz etmektedir. Yanı sıra, Türk makam müziğinin klasik sözlü eserlerinde makama, diğer elemanlara nazaran daima daha fazla önem verilmiştir. Torun, (Aktaran Alkaç, 2015:114) konuyu "Aslında bizim klasik eserlerimizin pek çoğu, geçtiğimiz asrın başlarına kadar makamı hep önde tutmuştur." olarak ifade etmektedir. Ancak bu durum yirminci yüzyılda yerini söze yani şiire bırakmıştır. Bu yüzyılda bazı besteciler şiirin mânasını da önemseyerek şiire göre müziği besteleme yoluna girmişlerdir. Bu makale, Türk makam müziğinin sözlü bestelerindeki söz unsurunun, eserin bütününe olan katkısını incelemeyi amaçlamaktadır. Öncelikle makalede, Türk makam müziğinde sözlü bir müzik eserini meydana getiren elemanlar belirlenerek, bu elemanlardan biri olan söz unsurunun eserin bütününe olan etkisi üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bu çalışma; Türk makam müziğinde bir tür olan sözlü müzikte söz unsurunun, vurgu, anlam gibi şiirin yapısal özellikleri bakımından eserin bütününe olan etkisini incelemektedir. Çalışma, konuyla ilgilenen besteci ve müzisyenlerin bakış açılarını geliştirmeye katkıda bulunması bakımından önem arz etmektedir.

3. YÖNTEM (METHOD)

Bu araştırmanın evrenini Türk makam müziği, örneklemine ise yaklaşık on altıncı yüzyıldan günümüze kadar süregelen Türk makam müziğinin sözlü müzik eserleri oluşturmaktadır. Çalışma nitel araştırma tekniklerinden biri olan betimsel araştırma yöntemi ile

hazırlanmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüş ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım, Şimşek, 2006:39). Betimsel araştırma ise, yaşayanların hali hazırda var olanların, yaşananların ne olduğunu betimleyip açıklanarak ortaya konulması olarak ifade edilebilmektedir (Sönmez, Alacapınar, 2011:46).

4. BULGULAR VE YORUM (FINDINGS AND DISCUSSIONS)

4.1. Türk Makam Müziği'nde Sözlü Müzik Eserlerinin Oluşmasına Etki Eden Unsurlar (The Factors Affecting the Formation of Oral Music Works in Turkish Maqam Music)

Türk makam müziğinde sözlü bir beste meydana gelirken pek çok elemanın etkisi olmaktadır. Ud virtüözü, besteci Mutlu Torun (Aktaran Alkaç, 2015:114-116) konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade eder;

"Bir eserin meydana gelmesinde çok değişik sebepler olur. Birçok yoldan esere ulaşılabilir. Makamın istediği şey, form endişesi, Türkçe, mâna, ,usûl, melodinin güzelliği ve buna benzer birçok etken olabilir. Bestenin meydana gelmesine tesir eden müzikal ve edebi unsurlardan bazıları baskın olur. Bazı eserlerde melodi önde, (daha duygusal, sakin, hüzünlü) bazılarında ritim öndedir (canlı, neşeli, oyun-hareket isteği doğuran). Bazen eserde melodi önde iken, devamında ritim öne çıkabilir."

Bestekâr Erol Sayan (2003:185), sözlü eser bestelemenin iki yolu olduğundan bahseder. Bunlardan ilki şiiri dikkate alarak müziği oluşturma, diğeri ise var olan bir müziğin üzerine şiir yazılması şeklindedir. Makale konusu, Türk makam müziği evreninde düşünülecek olunursa, sözlü bestelerin şiir üzerine müziğin bestelenmesi ile oluşukları ve yakın zamana kadar makamın ön planda olduğu söylenebilir.

4.2. Türk Makam Müziğinde Sözlü Bestelerin Oluşmasına Etki Eden Unsurlar (The Factors Affecting the Formation of Oral Compositions in Turkish Maqam Music)

Sözlü besteler form, makam, usûl ve şiirin birbirlerine uyumlanarak birleşmesinden meydana gelmektedir.

- **Form:** Form kelimesi Türkçe'ye Fransızca'dan girmiştir. Form, sanat eserini meydana getiren ve sanatçıyı yönlendiren yol ve yöntem olarak ifade edilebilir. Form, güzel sanatların bütün dallarında mevcuttur. Form, sanat eserlerinin iç ve dış yapılarını belirleyen elemanların bütünü ifade eder. Hodeir, bir müzik eserinin formunu belirleyen elemanları tür, biçim, deyiş (uslûb), yapı olarak sınıflandırmıştır. (Hodeir, 2011:13)
- **Tür:** Aralarında ortak özellikler barındıran müzikleri ifade ederken kullanılan "tür" sözcüğünü Hodeir (2002:13) "Aralarında yeterli nitelik uyarlıkları gösteren biçimlerin aynı ocakta toplanması." olarak ifade etmektedir. Türk makam müziğinde "tür", Türk Müziği, Çin Müziği gibi müziğin kökeninden bahsederken kullanıldığı gibi; dinî müzik, askeri müzik, saz müziği, sözlü müzik ya da peşrev, beste gibi nitelik bakımından sınıflandırılan müzikleri de belirtmek amacıyla kullanılabilmektedir.
- **Biçim:** Biçim kavramı Türk makam müziğinde eserin bütünü meydana getiren ana bölmeleri (hane, zemin, meyan, nakarat) ve müzik eserinde bütünü oluşturan elemanların kuruluş sırasının anlatımı için kullanılmaktadır (Alkaç, 2015:5).

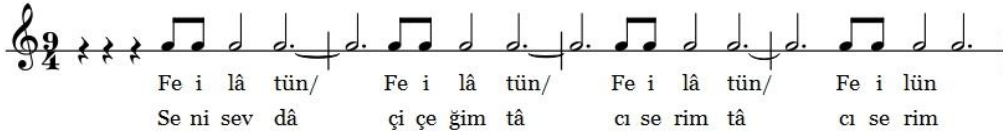
- **Değiş (Uslûb):** Uslûb, bir sanatkarın, bir dönemin ya da bir bölgeye özgü müzik anlayışının ifâde edilişi sırasında izlenen özel yola denilmektedir (TDK, 2005:2062). Her müzik türünde olduğu gibi Türk makam müziğinde de her çalgının kendine has çalışısları olmakla beraber, icra eden sanatkarın, icrâ edilen türün de kendine ait üslûbundan söz edilmektedir.
- **Yapı:** Müzikte yapı sözcüğü, bir bütünün oluşturulmuş biçimini, oluşumda izlenen yolu, eserlerin biçimini oluşturan daha küçük müzik elemanlarının (cümle, cümle parçası...) kuruluş özelliklerini incelemek için kullanılmaktadır (Alkaç, 2015:5).
- **Makam:** Makam kelimesi etimolojik bakımdan Arapça kökenlidir. Tanrıkorur makamı; belli aralık düzenlerine göre kurulmuş olan müzik dizilerinin, kalıplaşmış ezgi dolaşım (=seyir) tiplerine göre kullanılmasından doğan kurallar bütünü olarak ifade etmektedir (Tanrıkorur, 2005:140). Türk makam müziği sözlü eserlerinde yakın zamana kadar "makam", eserin oluşmasına etki eden en önemli unsur olmuştur.
- **Usûl:** Belirli sayıdaki vuruş ve ölçü birimlerinin sayıca ve yapı bakımından kalıplaşmış haline usûl denmektedir. Türk makam müziğinde iki zamanlıdan yüz yirmi zamanlıya kadar, farklı vurgulara sahip usûller bulunmaktadır. Sözlü bestelerde usûl ve şiir, eserin denge ve uyum gibi temel estetik özelliklerinin sağlanmasında büyük önem arz etmektedir. Arûz şiirinin açık ve kapalı heceleri arasındaki ilişki ile usullerin kuvvetli ve zayıf zamanları arasındaki ritmik uyum, Türk makam müziği sözlü eserlerinin oluşmasına etki etmiştir (Alkaç, 2015:6).
- **Şiir:**
 - o **Arûz Vezni:** Türk makam müziğinin sözlü bestelerinin büyük bir çoğunluğu arûz vezinli şiir ile bestelenmiştir. Köprülü (1981:132), vezni "Her lisanın kendi bünyesinden, kendi iç musikisinden doğan bir "ahenk ölçüsü" olarak tarif eder. Tanrıkorur da (2005:87) arûzu "Arûz, İslâmi kültür dairesine bağlı milletlerin ortak şiir ölçüsüdür" olarak ifade etmiştir. Türkler dokuzuncu yüzyılda İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslami devletlerin ortak şiir ölçüsü olan arûzu, kendi bünyesinde yeniden şekillendirmiş ve Türk'e has arûz şiirini yaratmıştır. Türk makam müziğinin sözlü bestelerinde arûz şiiri ile usûller belirli kurallar içinde kullanılmaktadır. Gültaş (2003:268-269) kitabında, Tevfik Fikret'in; arûz şiirinin iç ritmini sağlayan veznin takdîlerinin (Arûz ölçüsüyle yazılmış bir dizeyi ölçünün kalıplarına göre ayırma ve ölçüye uygun olarak okuma şekli.) şiirin mânasına uyum sağlamasıyla ahenk ve ritim mükemmeliyetine erişmiş olabileceğini ifade ettiğinden bahseder. Gültaş, her zaman mükemmel bir arûz prozodisi bulmanın imkânsız olduğunu da belirtmektedir. Arûz kalıplarının kendi iç ritminden kaynaklanan vurguları, kapalı ve açık heceleri, usûllerin kuvvetli-zayıf zamanları ile uyum sağlayarak bir arada kullanılmıştır. Ancak sözlü bestelerin pek çoğunda, arûz şiirinin heceleri usûle yerleşirken, kelime hecelerinin usulün vuruşlarına göre bölünebildiği ve kelimenin mânasının anlaşılacağı görülebilmektedir.
 - o **Hece Vezni:** Hece vezni; halk şairlerinin kuşaktan kuşağa aktardıkları halk şiirleri, âşıkların türküsü, deyiş ve destanlarının ölçülendirildiği şiir kalıbıdır. Hece vezni, hecelerin uzunluk- kısalık, açıklık-kapalılık farkları gözetilmeksizin, şiirdeki mısraların eşit sayıda heceden meydana gelmesi esasına dayanmaktadır. Türk makam müziğinde

hece vezinli şiir ile bestelenen sözlü besteler bulunmaktadır.

- o **Serbest Vezin:** Serbest vezin; herhangi bir ölçüye ya da kafiyeye bağlı kalmaksızın yazılan nazım şeklidir. Türk makam müziğinde bestecilerin, yirminci yüzyılda serbest vezinle yazılmış sözlü eserler besteledikleri görülmektedir. Şiirin serbest yapısı bestecileri besteleme yöntemleri bakımından daha özgür kılmıştır. Serbest vezinle bestelenen eserlerde usûl değişimleri, ritimsiz serbest bölümler de olabilmektedir.

4.3. Arûz Şiiri ile Bestelenmiş Sözlü Eser Örnekleri (Examples of Oral Works Composed with Aruz Poetry)

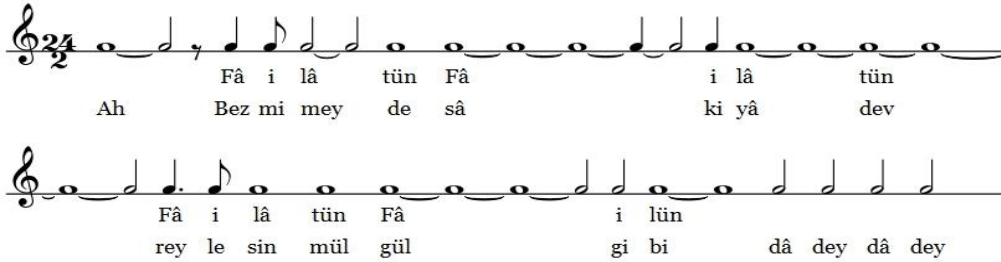
Resim 1'de arûz şiirinin, ağır aksak usûlüne yerleşimi, aruz tef'ilelerinin bir ölçüye dağılması ile gerçekleşmiştir. Tef'ile şiirini meydana getiren hece gruplarına denilmektedir. Heceler ölçülerin dördüncü dördlüğünden itibaren başlamış ve ölçü sonuna kadar sürmüştür. Ancak şiirin kelimeleri, aruzun tef'ilesine her zaman oturmadığından dolayı ikinci ve üçüncü ölçülerin sonunda kelimelerin bölündüğü görülmektedir. Şiir hecelerinde kapalı heceler daha uzun sesler ile açık heceler ise kapalı hecelere nazaran daha kısa sesler ile bestelenmiştir.

Resim 1. Feilâtün/Feilâtün/Feilâtün/Feilün kalıbındaki arûz şiirinin Ağır Aksak usûlüne yerleşimi. "Seni sevdâ çiçeğim tâcı serim". Hicaz Şarkı. Beste: Leylâ Saz

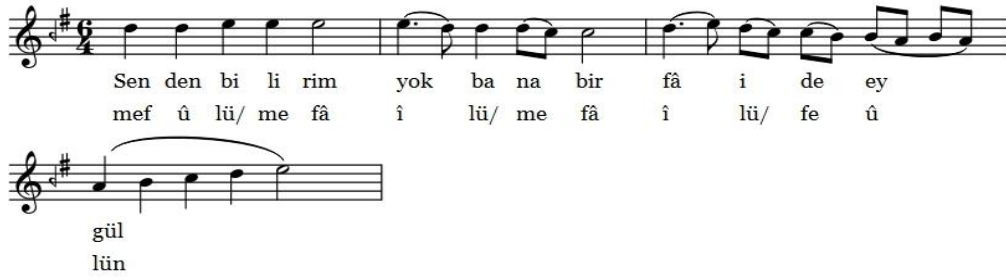
(Picture 1. The placement of prosody poem in Feilâtünm/Feilâtün/Feilâtün/Feilün pattern on Ağır Aksak usul. "Seni sevdâ çiçeğim tâcı serim". Hicaz Music. Composition: Leylâ Saz)

Resim 2'de yirmi dört zamanlı bir usûl olan Ağır Çenberde şiirin bir mısraı, iki usûl ile bestelenmiştir. Heceler de usûlün büyüklüğü nispetinde daha fazla nota ile bestelenerek (melismatik-melismatique) düzende müzikal doku oluşturulmuştur. Melismatique; şiirlerin bestelenirken birden çok notalara dağılması yöntemidir (Torun, 2012:54). Türk makam müziği sözlü eserlerinin büyük çoğunluğunda sözün müziğe yerleşimi, melismatik düzende gerçekleşmektedir. Bu sebepten dolayı şiirin kapalı heceleri uzun nota ya da nota grupları ile açık heceleri de daha kısa nota grupları ile bestelenmektedir.

Resim 2. Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün kalıbındaki arûz şiirinin Ağır Çenber usûlüne yerleşimi. "Bezmi meyde sâkiyâ devreylesin mül gül gibi". Şehnâz Beste. Beste: Seyyid Nuh Efendi

(Picture 2. The placement of prosody poem in Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün pattern on Ağır Çenber usul. "Bezmi meyde sâkiyâ devreylesin mül gül gibi". Şehnâz Music. Composition: Seyyid Nuh Efendi)

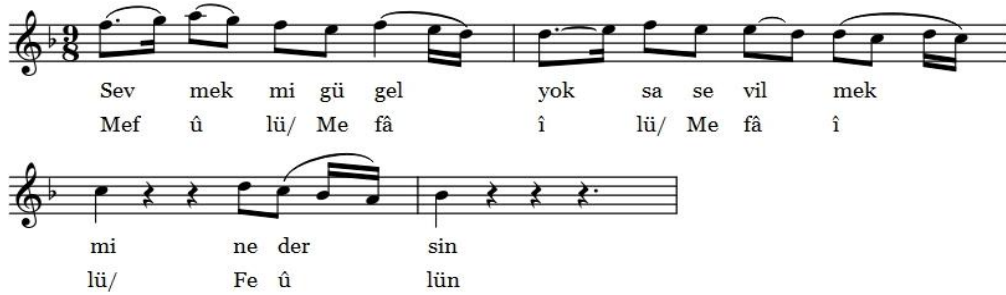

Resim 3. Mefûlü/Mefâilü/Mefâilü/Feûlün kalıbındaki arûz şiirinin Sengin Semâi usûlüne yerleşimi. "Senden bilirim yok bana fâide ey gül". Hüseyinî Şarkı. Beste:Tanbûri Ali Efendi
(Picture 3. The placement of prosody poem in Mefûlü/Mefâilü/Mefâilü/Feûlün pattern on Sengin Semâi usul."Senden bilirim yok bana fâide ey gül". Hüseyinî Music. Composition: Tanbûri Ali Efendi)

Resim 3'de aruz şiirinin parçaları (tef'ile) usule yerleşirken parçalanmalar gerçekleşmiştir. Örneğin birinci ölçüde Mefûlü/Mefâ kalıbı yer almaktadır. Ancak şiirde bu kalıplara karşılık gelen kelimeler (senden bilirim) bir ölçü içinde yer aldığından şiirin kelimeleri bölünmemiştir. Bununla beraber eserde şiirdeki açık ve kapalı hecelerin aynı değerde notalar ile bestelendiği gözlenmiştir. **(sen- dörtlük değer/ den- dörtlük değer/ bi-dörtlük değer/ li- dörtlük değer/)**. Resim 1, 2 ve 3'deki örneklerde, şiirin mânası ve kelime vurgularının dikkate alınmadan, makamın ön planda tutularak, makamın gerektirdiği melodilerin dikkate alındığı ve şiirin makamın işlenişinde araç olarak kullanıldığı gözlenmektedir.

4.4. Sözlü Eser Örneklerinde Şiirin Mânasının Vurgulanması (Emphasizing the Meaning of Poetry in the Examples of Oral Works)

Yirminci yüzyılda bestelenen sözlü eserlerde, makamın yanısıra, şiir ve şiirdeki mâna ve kelime vurgulamalarının da dikkate alınarak eserlerin bestelendikleri gözlenmiş ve konu ile ilgili örneklere yer verilmiştir.

Resim 4. Mefûlü/Mefâilü/mefâilü/Feûlün kalıplı arûz şiiriyle bestelenen eserde kelimenin anlamının öne çıkması. "Gördüm seni sevdim güzelim gonca-i tersin". Eserin 6-7-8. ölçüleri. Acemaşiran Şarkı.

Beste: İrfan Doğrusöz

(Picture 4. Prominence of the meaning of words in the work composed with prosody poem with Mefûlü/Mefâilü/mefâilü/Feûlün pattern. "Gördüm seni sevdim güzelim gonca-i tersin." Acemaşiran Music. Composition: İrfan Doğrusöz)

Resim 4'de şiir arûz ölçüsü ile ve günümüz Türkçesi ile yazılmıştır. 1.ölçü Mefûlü/Mefâ, 2.ölçü îlü/Mefâî, 3.ölçü lü/Feû, 4.ölçü lün heceleri ölçülere yerleşmiştir. İlk ölçüde kelimeler

bölünmemiştir. İkinci ölçüde ise "sevilmek mi" sözcüğü bölünerek "mi" hecesi sonraki ölçüye kaymıştır. Ancak "mi" hecesi ölçünün kuvvetli vuruşunda ve bir önceki ölçünün son sesi olan "do" sesi ile bestelendiğinden konuşma sırasında aldığı vurgular değişmemiş heceler arasında anlam bakımından bölünme olmamıştır. "Ne dersin?" soru sözcüğünden önce ve sonra müzik durmuştur. Bu durum kelimeleri anlam bakımından vurgulamakta, "ne dersin?" sorusunu müzikal olarak öne çıkarmaktadır. Son hece "sin", dördüncü ölçünün ilk vuruşuna yani kuvvetli zamanına gelerek ve bir önceki sese nazaran bir ses daha tiz bestelenerek kelimenin konuşma sırasındaki vurgusunu müzikal olarak da almıştır. Yirminci yüzyıl Türk makam müziği sözlü eserlerinde, şiirin mânasının da eserin bestelenmesinde önem arz ettiği görülmektedir. Dolayısıyla şiirin anlam prozodisine de önem verilmeye başlandığı gözlenmiştir. (Silabik-Syllabique) düzen ile gerçekleşen bu besteleme yönteminde kapalı hece uzun süreli "bir" nota ile açık hece kısa süreli "bir" nota ile bestelenmektedir. Böylelikle dilin anlam, vurgulama gibi özelliklerini dikkate alan prozodi ilminin, sözlü eser bestelemede yirminci yüzyılla beraber önem kazandığı görülmektedir. Arel, prozodiyi; "Bestelenecek güftelerin en iyi şekilde okunmasını ve terennüm edilebilmelerini sağlamak için, onlara nasıl ses giydirileceğini, ne gibi vurgular verileceğini ve diğerine göre ne derece devam edeceğini gösteren bir ilimdir" olarak ifade etmiştir (Arel, 1997:28).

Resim 5. Mefûlü/Mefâilü/mefâilü/Feûlün kalıplı arûz şiiriyle bestelenen eserde kelimenin anlamının öne çıkması. "Feryâd ki feryâdıma imdâd edecek yok". Şehnâz Şarkı. Beste: Tanbûri Cemil Bey (Picture 5. Prominence of the meaning of words in the work composed with prosody poem with Mefûlü/Mefâilü/mefâilü/Feûlün pattern. "Feryâd ki feryâdıma imdâd edecek yok". Şehnâz Music. Composition: Tanbûri Cemil Bey)

Resim 5'de şiir melismatik anlayışla bestelenmesine rağmen şiirin ilk hecesinin ve ikinci hecesinin arasındaki bir oktavlık ses aralığı "feryâd" kelimesinin mânasını ve konuşma sırasında aldığı vurgulamayı müzikal olarak ifade etmektedir. "Feryâd" kelimesinde "yâd" hecesi konuşma sırasında vurgu almaktadır. Besteci birinci ölçüde yürük semâi usulünün ilk dört vuruşunu "senkop" ritmik yapısı ile düzenlemiştir. "Yâd" hecesi senkopun ikinci vuruşu olan kuvvetli zamanda yer almaktadır. Böylece hem ritmik vurgulama, hem de melodik bakımdan bir oktav tiz sesle bestelenerek kelimenin mâna bakımından öne çıktığı görülmektedir.

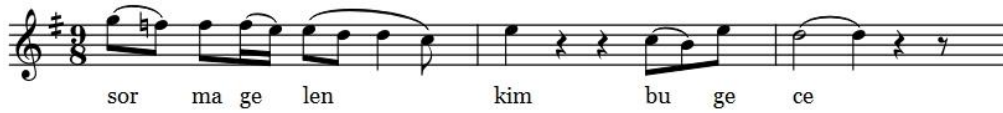
Resim 6. Mefâilün/Mefâilün/Feûlün kalıplı arûz şiiriyle bestelenen eserde kelimenin anlamının öne çıkması. "Nedir a sevdiğim söyle bu halin". Nihâvend Şarkı. Beste: Lem'i Atlı (Picture 6. Prominence of the meaning of words in the work composed with prosody poem with Mefâilün/Mefâilün/Feûlün pattern. "Nedir a sevdiğim söyle bu halin". Nihâvend Music. Composition: Lem'i Atlı)

Resim 6'da birinci ve ikinci ölçülerde hecelerin kapalılık ve açıklık özelliklerine bağlı olarak her hece uzun ve kısa süreli "bir" nota ile bestelendiği görülmektedir. "Nedir" kelimesindeki "dir" hecesinin "ne" hecesine nazaran daha tiz nota ile bestelenmesi kelimenin mânasını ve konuşma sırasında aldığı vurguyu ortaya çıkarmaktadır. Birinci ölçü sonundaki "sev" hecesi ile ikinci ölçü başında "di" hecesi farklı ölçülerde yer almakta ve kelime bölünmektedir. Ancak eserde ilk iki ölçüde her hece, bir ses ile bestelenmiş ve "sevdiğim" sözcüğündeki "di" hecesi, "sev" hecesine göre daha tiz ses ile bestelenerek vurgulanmıştır. Böylelikle kelime heceleri ölçüler arasında bölünse bile kelime vurgulamalarına bağlı kalınarak ve silabik düzende bestelendiği için eserde kelimeler anlaşılabilir ve şiirin konuşma sırasında aldığı vurguların ve mânanın dikkate alınarak bestenin yapıldığı görülmektedir.

Resim 7. Mefâilün/Mefâilün/Feûlün kalıplı arûz şiiriyle bestelenen eserde kelimenin anlamının öne çıkması Nedir a sevdiğim söyle bu halin. Eserin 21-22-23. ölçüleri. Nihâvend Şarkı. Beste: Lem'i Atlı (Picture 7. Prominence of the meaning of words in the work composed with prosody poem with Mefâilün/Mefâilün/Feûlün pattern. "Nedir a sevdiğim söyle bu halin". Nihâvend Music. Composition: Lem'i Atlı)

Resim 7'de ilk ölçüde, "niçin" sözcüğünün konuşma dilindeki vurgu ve tonlama özelliğinin "çin" hecesini, "ni" hecesine nazaran daha pest ses ile besteleyerek müzikal olarak meydana getirildiği görülmektedir.

Resim 8. Eserde kelimenin anlamının öne çıkması. "Ver sâkî tazelandi derdim bu gece". Eserin 9-1-11. ölçüleri. Mahur Şarkı. Beste: Refik Fersan

(Picture 8. Prominence of the meaning of words in the work. "Ver sâkî tazelandi derdim bu gece". Mahur Music. Composition: Refik Fersan)

Resim 8'de ikinci ölçüdeki "kim" soru sözcüğünün, ölçünün ilk vuruşuna, kuvvetli zamanına geldiği görülmektedir. Bir önceki ölçüde inici yönde seyreden melodinin ardından "kim" sözcüğü çıkıcı yönde ve Majör 3'lü aralık atlaması ile bestelenmiş, ayrıca sonrasında gelen iki dörtlük değerinde "sus" da bu kelimenin anlamını vurgulamıştır.

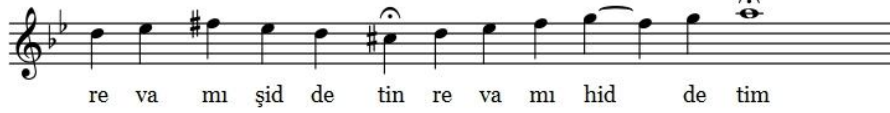

Resim 9. Eserde kelimenin anlamının öne çıkması. "Baharda bu yıl melâl var hüzün gibi". Eserin 13-14-15. ölçüleri. Nihâvend Şarkı. Beste: Cevdet Çağla

(Picture 9. Prominence of the meaning of words in the work. "Baharda bu yıl melâl var hüzün gibi". Nihâvend Music. Composition: Cevdet Çağla)

Resim 9'da melismatik bir doku ile devam eden müzikte, "neden" sözcüğündeki "ne" hecesi usulün son vuruşunda ve zayıf zamanda, "den" hecesi ölçünün ilk vuruşu olan kuvvetli zamanda yer almaktadır. Ayrıca

"den" hecesinden sonra ölçü sonuna kadar müziğin olmaması "neden?" soru sözcüğünü anlam bakımından vurgulamakta ve öne çıkarmaktadır.

Resim 10. Eserde kelimenin anlamının öne çıkması. "Ne bildim kıymetin, ne bildin kıymetim". Nihavend Şarkı. Beste: Alâeddin Yavaşca
(Picture 10. Prominence of the meaning of words in the work. "Ne bildim kıymetin, ne bildin kıymetim". Nihavend Music. Composition: Alâeddin Yavaşca)

Resim 10'da "re va mı şiddetin?" bitişik düzende çıkıcı-inici melodi yürüyüşü ile bestelenmiştir. "Reva mı hiddetim?" ise bitişik düzende çıkıcı yönde ilerleyen müzik ile bestelenmiştir. Burada her iki melodinin farklı yönlerde ilerlemesi ile ikinci soru sözcüğünün giderek tizleşen sesler ile bestelenmesi (re va mı hiddetim?) bu kelimelerin mânâsını müzikal olarak da vurgulamaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS)

Türk makam müziği sözlü eserlerinde, sözün müziğe olan etkisini inceleyen çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- Sözlü eseri meydana getiren unsurlar; makam, usûl, şiir (arûz şiiri, hece şiiri, serbest vezinli şiir) eserin türü (kâr, beste, ağır semâi, şarkı, yürük semâi...) olarak belirlenmiştir.
- Sözlü bir eserin meydana gelmesindeki en belirleyici unsur makamdır. Makam, sadece bir diziden ibaret olmayıp, her makamın karakterini belirleyen melodi kalıplarının var olduğu, üzerinde belirli ses aralıklarının bir arada sıralanarak seslendirildiği, kalıplar yapıldığı özel çeşniler ve sesler barındırmaktadır.
- Türk makam müziği sözlü eserlerinde çoğunlukla arûz şiiri tercih edilmiştir.
- Aruz şiirinde çoğunlukla şiirin kapalı heceleri uzun süreli ses veya ses grupları ile açık heceler ise daha kısa süreli ses veya ses grupları ile bestelenmiştir. Ancak bunun bazı eserlerde değiştiği; kapalı ve açık hecelerin aynı nota değeri ile bestelendiği de görülmektedir. (Tablo 3) Zaman içinde bazı aruz kalıpları ile bazı usuller bir arada ve belirli bir düzen içinde kullanılmıştır.
- Aruz şiirinin müziğe yerleşimi genellikle melismatik (melismatique) işleyişle gerçekleşmektedir. Özellikle büyük usullerde heceler birbirine bağlı birden çok ses ile oluşan müzikal dokuya sahiptir. Bu şekilde işlenmiş müzikal doku, Türk makam müziğinin özgün ve yüksek estetik özelliklere sahip melodilerini yaratmakta ancak şiirde heceler birbirlerinden uzaklaştıkça kelimeler anlaşılammaktadır.

Yakın geçmişte bestelenen sözlü eserler incelendiğinde, bestecilerin şiiri bestelerken, makamın yanında güftenin anlamına da dikkat ederek müzikal ve ritmik dokuyu oluşturdukları gözlenmiştir. Aruz şiirinin yanı sıra hece ve serbest şiirlerin de Türk makam müziği sözlü eserlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen örnekler üzerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda şiir içinde "ne, neden, niçin, kim, ne dersin) gibi soru sözcüklerinin ve (feryâd, hiddet) gibi eylem belirten sözcüklerin belirli besteleme teknikleri ile hem müzikal hem de mânâ bakımından vurgulandıkları tespit edilmiştir. Bu tespitlere göre;

- Kelimenin anlamını ortaya çıkarmak için kelimenin silabik düzende her heceye bir nota gelecek şekilde bestelendiği,
- Kelimenin vurgulu olan hecesinin usûlün kuvvetli zamanında kullanılarak kelimenin mânâsının da ortaya çıkartıldığı,
- Vurgulanmak istenen sözcüklerin önünde ve arkasında müziğin kesildiği (sus'lar ile doldurarak),
- Kelimelerin konuşma sırasında aldığı tonlama farklılıklarının müziksel olarak ifâde edildiği,
- Hiddet, feryâd gibi eylem belirten kelimelerde geniş ses aralıkları (bitişik sesler ile çıkıcı yönde gitgide yükselerek) ya da büyük ses aralıkları ile atlayarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Değişen dünyada, Türk kültür hazinesinin önemli bir parçası olan Türk makam müziği sözlü eserlerinde de makam, usul ve şiirin kullanımında değişimler gerçekleşmektedir. Bu bağlamda sözlü eserler bestelenirken şiirde kelimelerin anlamları ve konuşma sırasında aldıkları vurgulara da dikkat edilmektedir ve edilmelidir. Ancak eserin bütününde sadece şiir dikkate alınarak müziği bestelemek Türk makam müziğinin melodi zenginliğini ortaya çıkarmada yetersiz kalmaktadır. Bestecilerin bu konuyu dikkate alarak şiiri bestelerken melismatik (melismatique) ve silabik (Syllabique) düzende besteleme yöntemlerini dengeli bir şekilde kullanmalarının, geleneksel müziğimizin gerek makam gerekse usul zenginliğinin kullanılabilmesi adına uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Alkaç, G., (2015). Sözlü Türk Müziği'nde Mâna ve Türkçe'yi Öne Çıkaran Yeni Beste Çalışmaları, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arel, S., (1997). Prozodi Dersleri, İstanbul, Pan Yayıncılık.
- Behar, C., (2003). Aşk Olmayınca Meşk Olmaz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Behar, C., (2015). Osmanlı/Türk Müsıkîsinin Kısa Tarihi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gültaş, S., (2003). Türk Müsıkîsinde Prozodi, İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.
- Hamami, E., (2003). Uzmanlar Konuşuyor, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Hodeir, A., (2011). Müzikte Türler ve Biçimler, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Köprülü, M.F., (1981). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sayan, E., (2003). Müziğimize Dair, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F.G., (2011). Örnekendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tanrıkorur, C., (2005), Osmanlı Dönemi Türk Müsıkîsi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Torun, M., (2012). Nevâ Kâr Hakkında Düşünceler. Vefâtının 300. Yılında Buhurizâde Mustafa Efendi (İtrî), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2005). Türkçe Sözlük, Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayıncılık.